
MOGELIJKE VENSTERS

CANON SAMENLEVINGSOPBOUW

Tweede proefopstelling, maart 2019 (bijgewerkt op 30 maart 2019)

Vooraf

Dit is de tweede proefopstelling van vensters die met elkaar een Canon samenlevingsopbouw kunnen vormen. De eerste proefopstelling, gemaakt in de zomer van 2018, is inmiddels door meerdere deskundigen van commentaar voorzien. Op basis daarvan hebben we deze tweede opstelling gemaakt, die het uitgangspunt vormt van de Masterclass samenlevingsopbouw die op 12 april begint. Het is de bedoeling van de masterclass om de vensters van inhoud (tekst, verwijzingen, beelden) te voorzien. Logischerwijs kan de opstelling dan weer veranderen en worden aangepast.

Een paar opmerkingen vooraf:

- De website van de Canon sociaal werk, waarvan de Canon samenlevingsopbouw een onderdeel gaat vormen, is gebaseerd op een grote database, waarbij de vensters verbonden moeten zijn met een jaartal. Dat is de reden dat alle vensters die hier volgen gekoppeld zijn aan een jaartal, meestal het jaartal waarin iets begint. Soms is dat arbitrair, maar het format is hier dwingend. Zonder jaartal geen plek in de database.
- De opmaak van de Canon dwingt ook om te werken met een aantal vensters dat deelbaar is door vijf. Dat zijn de rijtjes die op de homepage zichtbaar zijn. Wij streven ernaar om de Canon samenlevingsopbouw met 25 vensters te vullen. De proefopstelling telt nu 24 vensters. Dat betekent dat er gedurende het proces nog ruimte is om vensters te splitsen of er een nieuw venster aan toe te voegen.
- Zie deze proefopstelling vooral als een werkdocument. Omschrijvingen zijn indicatief en soms associatief en dus vooral niet definitief. Het zijn startpunten voor de deelnemers van de masterclass om aan het werk te gaan. Dat geldt ook voor de

literatuur die wordt vermeld. Die is niet per se compleet, we hebben ons beperkt tot wat beschikbaar is en we zijn daarbij zeker niet volledig.

- Voor het schrijven van de vensters bestaat [een aparte handleiding](#). Op de redactionele aanpak wordt bovendien tijdens de masterclass nog uitgebreid ingegaan.

DE VENSTERS

Indeling

Eerste periode

De bronjaren van de samenlevingsopbouw: verheffing, ontwikkeling & gemeenschapsvorming (1870 – 1945)

Tweede periode

Doorbraak: landelijk beleid & vakontwikkeling (1945-1970)

Derde periode

De hoogtijdagen van het opbouwwerk: buurtactivisme & stadsvernieuwing (1970-1990)

Vierde periode

Verval & versnippering: professionalisering & afname maatschappelijke steun – meer vak, minder werk (1990-2010)

Vijfde periode

Wederopstanding: participatiesamenleving, burgerkracht & sociale basis (2005-heden)

Plus:

Internationale denkers/bronnen over samenlevingsopbouw

Inhoud

Eerste periode

De bronjaren van de samenlevingsopbouw: verheffing, ontwikkeling & gemeenschapsvorming (1870 – 1945)

Venster 1

1892 Volkshuis Ons Huis Amsterdam

Volksontwikkeling en gemeenschapsvorming in de stad: buurthuizen

Venster 2

1915 Eerste dorps huis in Paterswolde

Of

1925 Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe

Gemeenschapsvorming op het platteland: Drenthe als voorloper

Tweede periode

Doorbraak: landelijk beleid & vakontwikkeling (1945-1970)

Venster 3

1946 Wederopbouw, industrialisatie en provinciale opbouworganen

Gemeenschapsopbouw en groepsopbouw

Venster 4

1952 Gradus Hendriks en de reis naar Amerika, Het ontstaan (De geboorte?) van maatschappelijk opbouwwerk

Venster 5

Jo Boer & het eerste handboek

1960 Opbouwwerk als vak: community organization

Venster 6

1963 Het opleiden van 'maatschappelijk opbouwwerk-functionarissen'

Het onderwijzen van samenlevingsopbouw

Venster 7

1965 *Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (1965-1993)*

De verbreiding van het maatschappelijk opbouwwerk

Derde periode

De hoogtijdagen van het opbouwwerk: buurtactivisme & stadsvernieuwing (1970-1990)

Venster 8

1975 *Piet Willems & het activerend opbouwwerk*

Werken aan verandering en emancipatie

Venster 9

1975 *Categoriaal opbouwwerk & doelgroepenemancipatie*

Migranten, uitkeringsgerechtigden, woonwageneigenaren, jongeren, vrouwen

Venster 10

1977 *Stadsvernieuwing & opbouwwerk*

Bewonersondersteuning als nieuw werkterrein

Venster 11

1978 *De bloei van het stedelijk opbouwwerk*

Een lokale en regionale infrastructuur, onderdeel welzijnsplanning

Venster 12

1980 *Richtingenstrijd*

Emancipatie of disciplineren, beleidsonderdeel of verzet, methodisch of activerend, micro of macro, bewustwording of aanpassing.

Venster 13

1982 *Wil van de Leur & het Landelijk Centrum Opbouwwerk (1982-2006)*

Beroepsontwikkeling & -organisatie

Venster 14

1981 Een eigen vakpers: MO/Samenlevingsopbouw (1981-2012)

Schrijven over samenlevingsopbouw

Venster 15

1983 Opbouwwerk in vrouwenhanden

Feminisering en vrouwelijke opbouwwerkers

Venster 16

1985 De legitimatiecrisis van het opbouwwerk

Einde van het maakbaarheidsoptimisme

Venster 17

1987 Het beroepsprofiel

De verankering van het opbouwwerk en de opbouwwerker

Venster 18

1989 Eerste Hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen Opbouwwerk

Onderzoek, academisering en kennisontwikkeling

Vierde periode

Verval & versnippering: professionalisering & afname maatschappelijke steun – meer vak, minder werk (1990-2010)

Venster 19

1989 Sociale vernieuwing, opzoomeren & wijkenaanpak 2.0

Van gemeenschapsorganisatie naar de organisatie van gemeenschappelijkheid

Venster 20

1989 Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners / ABCD-aanpak

Bewoners in the lead, opbouwwerk ten principale

Venster 21

2000 (?) Einde exclusiviteit opbouwwerkers

De functie samenlevingsopbouw verschijnt onder steeds meer namen

Vijfde periode

Wederopstanding: participatiesamenleving, burgerkracht & sociale basis (2005-heden)

Venster 22

2011/13 Burgerkracht & participatiesamenleving

Sociaal doe-het-zelven, ontbureaucratiseren, ontinstitutionaliseren: bezuinigingsretoriek of verbeter slag?

Venster 23

2013 Krachtproef: een modern netwerk van opbouwwerkers

Beroepsorganisatie verleden en heden

Venster 24

2015 De sociale basis: samenlevingsopbouw 3.0?

Decentralisatie, de opkomst van sociale wijkteams en de noodzaak tot collectivering

Plus:

Internationale denkers/bronnen over samenlevingsopbouw

Venster I

*1884 Arnold Toynbee. **Volksontwikkeling en settlement work startte in Londen.***

Venster II

*1946 Saul Alinsky. **De vader van de samenlevingsopbouw***

Venster III

*1955 Murray G. Ross: **Community Organization (1955/1975*)***

Venster IV

*1970 Paulo Freire. **Exemplarisch leren – ‘onderwijs in de taal van het volk’***

Venster V

1993 John L. McKnight. ABCD-aanpak: Amerikaans opbouwwerk

Venster VI

1995 Robert Putnam. Sociaal kapitaal als doel en middel

Eerste periode

De bronjaren van de samenlevingsopbouw: verheffing, ontwikkeling & gemeenschapsvorming (1870 – 1945)

De kiemen van de samenlevingsopbouw worden gezaaid. Dit eerste tijdvak staat in het teken van volksverheffing en volksontwikkeling als antwoord op sociale misère. Er is sprake van een beschavingsoffensief door de culturele en bestuurlijke toplaag. De inzet is civilisatie door bevordering van geestelijke ontwikkeling. De Nederlandse volksverheffers worden sterk beïnvloed door de ideeën uit Engeland (het settlementswerk; Arnold Toynbee e.a.). Op het platteland (vooral in Drenthe, waar verpaupering de toon zet) worden dorpshuizen opgericht. In de grote steden ontstaan buurthuizen in de volkswijken. Deze buurt- en dorpshuizen zijn brandpunten van waaruit volksontwikkelings- en maatschappelijk werk wordt bedreven onder paupers en arbeiders. Zowel op het platteland als in de stad gaat het om wat toen werd betiteld als 'gemeenschapsvorming'.

Venster 1

1892 Volkshuis Ons Huis Amsterdam

Volksontwikkeling en gemeenschapsvorming in de stad: buurthuizen

Eerste buurthuis op Europees vasteland (1892) / Hélène Mercier / ideologische wortels / sterke invloed uit Engeland (Toynbee). Deels al beschreven in: http://www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=18&canon_id=15

Hoofdpersonen

- **Emilie Knappert (1860-1952)**

Belangrijke kiem voor samenlevingsopbouw / pionier volksontwikkelings- en maatschappelijk werk / Nederlandse Bond van Volkshuizen / Leidse Volkshuis / directeur Amsterdamse School voor Maatschappelijk Werk (= eerste opleiding voor sociaal werk in Nederland) – Gezina Bähler-Boerma (venster 2) was een leerling van haar.

- **Arnold Toynbee**

Beschreven in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=3&canon_id=66

Beschikbare literatuur:

 Marcel Spierts (2014), [*De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.*](#) Amsterdam: Van Genneep. ISBN 9789461642455.

Venster 2

1915 Eerste dorpshuis in Paterswolde

Of

1925 Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe

Gemeenschapsvorming op het platteland: Drenthe als voorloper

Deels al beschreven in venster:

http://www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=24&canon_id=27

Hoofdpersonen

- **Gezina Bähler-Boerma (1874-1953)**

Eerste kiem van samenlevingsopbouw / verpaupering en sociale ellende op het platteland / civilisatie en geestelijke ontwikkeling / beïnvloed door ideeën Engelse settlementswerk / Dorpshuis in Paterswolde / buurthuizen in de veenstreek / Centrale Vereeniging voor den Opbouw van Drenthe (1926-1948) / nauwe samenwerking met CdK Linthorst-Homan (periode: 1917-1931) / stevige impuls vanuit bestuurlijke elite

- **Commissaris van de Koningin Linthorst-Homan**

Beschikbare literatuur:

Margrith Wilke (2002), *'Voor den opbouw van Drenthe' - Vrouwen, maatschappelijk werk en modernisering in Drenthe 1915-1951.* Drentse Historische Reek 9, Uitgeverij: Koninklijke Van Gorcum / Stichting Het Drentse Boek. ISBN 9023238214. (Beschikbaar, wordt gedigitaliseerd)

Aandachtspunt

Stelling van Marcel Spierts is dat de samenlevingsopbouw twee grote voedingsbronnen kent: de verheffing via het club- en buurthuiswerk, wat later het sociaal-cultureel werk wordt en wat meer neigt naar gemeenschapsvorming, en de volksontwikkeling: de dimensie van het leren en persoonlijk ontplooiën, het volkshogeschoolwerk en het latere vormingswerk. De vraag is of deze laatste kant voldoende tot zijn recht komt in de insteek van de eerste twee vensters.

Tweede periode

Doorbraak: landelijk beleid & vakontwikkeling (1945-1970)

In deze periode ontstaat de samenlevingsopbouw in zijn oorspronkelijke betekenis. Het sociaal beleid in Nederland is in die jaren nauw verbonden met de naoorlogse wederopbouw. De elites van de zuilen zijn beducht voor sociale erosie en ontworteling als gevolg van verstedelijking, industrialisatie en rationalisatie in de landbouw. Planmatige gemeenschapsopbouw is een belangrijk doel. Er komt landelijk beleid en de ontwikkeling van het vak neemt een aanvang. Na een richtingsstrijd op het ministerie ontstaat het 'maatschappelijk opbouwwerk' als aparte werksoort, naast het meer gevestigde maatschappelijk werk. Opbouwwerk als vak wordt geïntroduceerd, sterk geïnspireerd door het Amerikaanse voorbeeld van de *community organization*. In het hele land worden provinciale opbouworganen gesticht. Er wordt een nationaal instituut, het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (NIMO), opgericht. Methodieontwikkeling komt van de grond. Documentatie, voorlichting en advisering worden ter hand genomen. Onderzoek wordt op poten gezet door het NIMO, het Sociaal en Cultureel Planbureau en de provinciale opbouworganen. Opbouwwerk wordt een afstudeerrichting op meerdere sociale academies. De fundamenten van het vak worden gelegd, het huis wordt gebouwd en ingericht.

Venster 3

1946 *Wederopbouw, industrialisatie en provinciale opbouworganen*

Gemeenschapsopbouw en groepsopbouw

Na de oorlog werd het model Drenthe (directeur Jaap Cramer reisde daartoe het hele land af) in tien provincies ingevoerd. Het waren neutrale (niet-zelfwerkzame) organen die de samenwerking tussen particuliere (vaak confessionele) uitvoeringsinstanties moest bevorderen en zo de wederopbouw en de te verwachten gevolgen van de industrialisatie in goede (voorzienings)banen moesten zien te leiden.

Steekwoorden: door rationalisatie landbouw en industrialisatie: bedreigde gemeenschap / angst voor massificatie / negen regionale ontwikkelingsgebieden: sociale plannen voor achterstandsgebieden / Piet van Loon (proefschrift:

Doelmatigheid van het maatschappelijk Werk) wordt topambtenaar nieuw ministerie van MW, 1952 / Opbouw Drenthe bestond toen al 20 jaar / Drenthe is voorbeeld / in 10 provincies opbouworganen, niet verzuimd maar neutraal / functie: afstemming en coördinatie van maatschappelijk en culturele voorzieningen / begeleiden van moderniseringsprocessen in steden en op platteland

Hoofdpersonen

- **Jaap Cramer (1899-1998)**

Eerste directeur Stichting Opbouw Drenthe (1934-1951), voorganger van Jo Boer / deze stichting werd opgericht in 1948 en ging in 1992 op in STAMM / wisselwerking met provinciaal bestuur belangrijk / gezamenlijk ontwerpen en uitvoeren van nieuw beleid voor samenlevingsopbouw / na WO II zelf beleidsverantwoordelijk, als CdK Drenthe (1951-1964) / 1^e Kamerlid PvdA (1945-1951)

- **Paul Kuypers (1929)- PON**

Drijvende kracht Brabantse samenlevingsopbouw / directeur Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant (PON) / Brabants Welvaartsplan, 1948 / PON ontwikkelde zich tot onafhankelijk onderzoeks- en adviesbureau / met in de jaren '70 meer dan vijftig medewerkers / benadrukt eigenstandige, kritische rol van samenlevingsopbouw / fundamenteel veranderen van machtsverhoudingen niet schuwen / richtingstrijd in PON tussen 'gematigden' en 'maatschappijcritici' / dankzij Kuypers blijft de interne cohesie behouden / analyticus en publicist / criticus van provinciaal beleid

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

R. Neij en E.V. Hueting (1988), Nederlands volksherstel 1944-1947. Een omstreden hulporganisatie in herrijzend Nederland. Uitgeverij Lemma.

Piet de Kroon en Jos van der Lans (1997), 'Een hartslag welke fel en snel was. Het Provinciaal Opbouworgaan Noord-Brabant 1947-1997), in: *In verband met Brabant. Beschouwingen bij het vijftigjarig bestaan van het PON.* Uitgave PON Tilburg.

De twee laatste uitgaven zijn beschikbaar.

Venster 4

1952 Gradus Hendriks en de reis naar Amerika,

Het ontstaan (De geboorte?) van maatschappelijk opbouwwerk

In het Nederlands taalgebied is het Marie Kamphuis die als eerste schrijft over 'community organization' in een geschrift waarin zij haar Amerikaanse ervaringen uit de doeken doet. Het opbouwwerk begint echter tot wasdom te komen in de boezem van het kersverse ministerie van Maatschappelijk Werk (1952) als uitbreiding van het maatschappelijk werk, nadat een groep ambtenaren en mensen uit het veld daartoe inspiratie heeft opgedaan in de VS, met als belangrijke aanjager: Gradus Hendriks. Het Amerikaanse handboek over *Community organization* uit 1955 werd al in 1957 in Nederland uitgebracht onder de titel Gemeenschapsorganisatie.

Hoofdpersonen

- **Piet van Loon**

Directeur Poviaal Opbouworgaan Noord-Brabant, verhuist naar ministerie in 1952.

- **Gradus Hendriks**

Vormgever en gangmaker landelijk beleid na WO II / directeur-generaal Samenlevingsopbouw van het Ministerie van Maatschappelijk Werk/CRM / richtingenstrijd maatschappelijk werk-opbouwwerk / wegbereider van het 'maatschappelijk opbouwwerk' (nieuwe term, in 1948 in Nederland geïntroduceerd door Marie Kamphuis) / topambtenaar vanaf 1953 / import Community Organization vanuit USA / architect verschillende landelijke subsidieregelingen voor samenlevingsopbouw (tot 1971) / krachtige driehoek ambtelijke top ministerie, NIMO en SCP: beleid, vakontwikkeling, onderzoek . [p.m. publicatiereeks]

- **Klaas Laansma**

Ook ambtenaar ministerie, vanaf jaren zestig vormgever en aanjager van de landelijke ontwikkeling.

Beschikbare literatuur:

Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak (redactie) (2002), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002.* Uitgeverij Walburg Pers. ISBN 9057302144. [met name de hoofdstukken 4, 5, 6 en 10]

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

Venster 5

Jo Boer & het eerste handboek

1960 Opbouwwerk als vak: community organization

In 1960 verschijnt het eerste handboek, geschreven door Jo Boer, directeur Stichting Opbouw Drenthe. Het is het eerste overzicht van de ontwikkelingen met betrekking tot maatschappelijk opbouwwerk, en ook een poging om de inzichten uit de VS naar de Nederlandse (verzuilde) situatie te vertalen. Het eerste boek verscheen in 1960 en heet Maatschappelijk opbouwwerk. Het bijvoeglijk naamwoord is bij de tweede, compleet herziene druk in 1968 verdwenen. Dan staat er alleen opbouwwerk op de kaft.

Hoofdpersoon

- **Jo Boer (1906-1985)**

Predikantsdochter / zette voor WO II jeugd- en jongerenwerk in Drenthe op / in 1951 opvolger van Jaap Cramer als directeur Stichting Opbouw Drenthe / geïnspireerd door Marie Kamphuis en Murray Ross: Community Organization / schrijfster standaardwerk "Maatschappelijk opbouwwerk", 1960 / zag de bruikbaarheid van deze methoden ook voor de Drentse c.q. Nederlandse situatie / gemeenschapsvorming als antwoord op het grootschaliger worden van de landbouw en beducht voor de daarmee gepaard gaande sociale erosie / slaagde erin om landelijk de schijnwerpers op het vak opbouwwerk gericht te krijgen / door haar inspanningen werd het een vak/afstudeerrichting op meerdere sociale academies.

Beschikbare literatuur:

Jo Boer (1968), *Opbouwwerk. Verkenningen op het gebied van 'community organization' in*

Nederlandse verhoudingen. Sociale bibliotheek. Uitgeverij: Van Loghum Slaterus. (beschikbaar)

 Marta Dozy (2008), [*'Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.*](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

 Marcel Spierts (2014), [*De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.*](#) Amsterdam: Van Gennep. ISBN 9789461642455.

Venster 6

1963 Het opleiden van 'maatschappelijk opbouwwerk-functionarissen'

Het onderwijzen van samenlevingsopbouw

In dit venster gaat het om de ontwikkeling van het onderwijs in samenlevingsopbouw. Anders gezegd: de opkomst en de onderdompeling in de afstudeerrichting cmv.

Marta Dozy, p. 139: 'Ondanks de niet door de NRMW onderschreven noodzaak, wordt community organization eind jaren vijftig als vak opgenomen in de opleiding voor maatschappelijk werk – er blijkt in de praktijk behoefte aan te zijn (Boer, 1958: 49-50; Kamphuis, 1958: 24). Ook wordt er gesproken over een opleiding voor maatschappelijk opbouwwerk-functionarissen. Deze komt er in 1963; opbouwwerk wordt dan afstudeerrichting aan de sociale academie in Den Haag. Het aantal ingeschreven leerlingen is negen; het volgende jaar zijn het er tien. In 1964 start in Rotterdam de eerste kaderopleiding opbouwwerk, een eenjarige parttime-opleiding (één dag per week) voor leidinggevenden die reeds in het bezit zijn van een diploma van de inmiddels tot sociale academie omgedoopte school voor maatschappelijk werk. Aldus begint de beroepsontwikkeling van het opbouwwerk gestalte te krijgen. De beginnende taakdifferentiatie en specialisatie hebben de contouren zichtbaar gemaakt van wat opbouwwerk zal worden. Het proces van sociale institutionalisering, zoals eerder werd opgemerkt in de tweede helft van de jaren vijftig begonnen, zal worden versterkt door de oprichting van een onderzoeksinstituut: het Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw.

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

 Marcel Spierts (2014), [De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.](#) Amsterdam: Van Genneep. ISBN 9789461642455.

Venster 7

1965 Nederlands Instituut voor Maatschappelijke Opbouw (1965-1993)

De verbreiding van het maatschappelijk opbouwwerk

Taken NIMO: onderzoek, documentatie, voorlichting, advisering en deskundigheidsbevordering door methodiekontwikkeling / februari 1967: opening NIMO-gebouw door Marga Klompé; voelt zich “bijzonder” aangesproken door “de participatie, zelfwerkzaamheid van de bevolking” / documentatieafdeling / studiedagen / tijdschrift: het NIMO-bulletin / NIMO-publicatiereeksen: NIMO-stencils, NIMO-cahiers / NIMO-brochures / Werkplaatsen Opbouwwerk (Noord-Nederland: WONN, 1971; Zuid-Holland: WOZH, 1976; Oost-Nederland: WESON, 1978; Zuidoost-Nederland, WOZO, 1980); elk 2 tot 4 vaste onderzoekers, praktijkonderzoek opbouwwerk-methodiek; cursussen en studiedagen op basis van de onderzoekspublicaties. [p.m. NIMO-publicatiereeks]

Hoofdpersoon

- **Wim Zwanikken (1921-2011)**

Docent katholieke sociale academie Sittard / eerste directeur NIMO / instituut had neutrale status, laveerde tussen de zuilen / handboek opbouwwerk samen met Van Tienen (SCP), 1969 / ziet samenlevingsopbouw als maatschappelijke functie, vergelijkbaar met onderwijs / opbouwwerker is non-directief, geen politisering

Beschikbare literatuur:

Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak (redactie) (2002), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*. Uitgeverij Walburg Pers. ISBN 9057302144. [met name de hoofdstukken 4, 5, 6 en 10]

A.J.M. van Tienen en W.A.C. Zwanikken (1969), *Opbouwwerk als een sociaal-agogische methode* Sociale bibliotheek. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Verskillende nummers uit jaargangen van het NIMO-bulletin, waarin langzaam maar zeker de overgang naar het engagement van de jaren zestig en zeventig zichtbaar wordt.

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181

Derde periode

De hoogtijdagen van het opbouwwerk: buurtactivisme & stadsvernieuwing (1970-1990)

Het opbouwwerk slaat zijn vleugels uit in buurten. Onder invloed van de emancipatiegolf in de jaren zestig en zeventig kiest het activistische deel van de opbouwwerkers ervoor om aan 'de basis' te werken, in de volkswijken, tussen en voor de mensen. Bevordering van sociale emancipatie is een belangrijke drijfveer. Politiserend opbouwwerk is populair. Het opkomend buurtactivisme is ook een antwoord op 'cityvorming', waarbij oude buurten onder de sloophamer terecht dreigen te komen. Er komt een reactie op de tendens tot grootschalige sloop. Er groeien gaandeweg andere ideeën over stadsvernieuwing, gericht op behoud van bestaande buurten. 'Bouwen voor de buurt' wordt meer en meer gezien als een aantrekkelijk alternatief. Zorgvuldige renovatie en nieuwbouw, in samenspraak met zittende bewoners, zijn het nieuwe adagium. In interactie met projectgroepen gaan opbouwwerkers dit soort transformatieprocessen begeleiden. Inspraak en participatie zijn toverwoorden.

Venster 8

1975 Piet Willems & het activerend opbouwwerk

Werken aan verandering en emancipatie

Sprak Jo Boer nog in haar handboek over de noodzaak om te 'werken aan de samenleving', in de jaren zeventig wordt dat, onder invloed van een kritische generatie welzijnswerkers die van de sociale academie afkomen, 'werken aan verandering van de samenleving'. Gemeenschapsvorming wordt emancipatie. Opbouwwerkers schipperen tussen bewonersondersteuning en belangenbehartiging. Nogal eens gaan ze voorop in de strijd die ze zelf aanzwengelen.

Piet Willems is zo'n markante opbouwwerker in Den Bosch-Oost. Over hem staat in de Canon al een venster:

http://www.canonsociaalwerk.eu/uit/details.php?cps=24&canon_id=159

Hoofdpersonen

- **Piet Willems (1929-2004)**

Welzijnsproject-Oost Den Bosch 1975-1990 / doener: vanuit de basis in de volkswijken werken, tussen en voor de mensen / inspirator: Paulo Freire / als 37-jarige nog naar Sociale Academie Breda / rolmodel voor activistisch deel van opbouwwerkers

- **Piet Reckman (1928-2007)**

Leerde voor onderwijzer, katholiek gezin / publicatie: 'Sociale Aktie': radicaal, anti-kapitalistisch, sociaal-idealistisch / boekje had grote invloed / docent sociale academie De Horst, Driebergen / derdewereld-activist / eveneens geïnspireerd door Paulo Freire / machtelozen in groepen organiseren, ook in Nederland / ook politiek actief op linkervleugel PvdA

Beschikbare literatuur:

Piet Willems (m.m.v. Harry Broekman) (2001), *Radicaal kiezen voor opbouwwerk*. Gradus Hendriksstichting, Opbouwteksten 16

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

 Marcel Spierts (2014), [De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.](#) Amsterdam: Van Genneep. ISBN 9789461642455.

 Mariet Paes (2019), [Eigenzinnige pionier. De biografie van Piet Willems.](#)

Venster 9

1975 Categorieel opbouwwerk & doelgroepenemancipatie

Migranten, uitkeringsgerechtigden, woonwageneigenaren, jongeren, vrouwen

De jaren zeventig worden wel eens omschreven als de jaren van doelgroepemancipatie. Steeds afzonderlijk te omschrijven groepen en bevolkingscategorieën verdienen aparte aandacht om in de samenleving mee te kunnen. Eigenlijk kende de samenleving tot ver in de jaren vijftig eigenlijk maar één groot onderscheid, namelijk die tussen het volk en de elite, met daartussen de middenklasse. Opbouwwerk in Bijzondere Situaties (OBS) is één van de eerste vorm(en) van achterstandsbeleid. Het is een voorloper van de latere wijkaanpak: opbouwwerkers als 'frontlijnwerkers', als uitvoerders van geplande wijkontwikkeling. De explosieve welvaartsgroei in de jaren zestig creëert nieuwe categorieën achterblijvers waar in de progressieve jaren zeventig apart de schijnwerpers op worden gericht. Migranten, werklozen,

arbeidsongeschikten, woonwagenbewoners, jongeren, vrouwen – elke groep kent wel een eigen oorzaak voor de uitsluiting, voor het achterblijven en dus de noodzaak om daar wat aan te doen. Daarom komt er geld vrij voor ondersteuning, en voor categoriaal opbouwwerk.

Beschikbare literatuur:

Jaargangen en NIMO-bulletin, Tijdschrift Marge

Venster 10

1977 Stadsvernieuwing & opbouwwerk

Bewonersondersteuning als nieuw werkkerrein

Nederland ligt er in de jaren zeventig beroerd bij, althans voor wat betreft de vooroorlogse volkswijken die vaak meer dan een halve eeuw oud zijn en waarvan de woningen klein, gehorig en versleten zijn. Overal in het land tekenen cityplanners grootse plannen waarin met viltstiften ruimte gemaakt wordt voor het autoverkeer en hele wijken tegen de vlakte gaan om er nieuwbouw voor in de plaats te zetten. Bewoners worden geacht het veld te ruimen en te verhuizen naar nieuwe groeikernen in het kader van het deconcentreren van de steden. Overal in de steden vormen zich actiegroepen met jonge stedelingen, vaak studenten, en oude buurtbewoners die te hoop lopen tegen de grootschaligheid van de plannen. Zij weten op veel plaatsen het tij ook te keren; zo ontstaat het nieuwe stadsvernieuwingsparool 'bouwen voor de buurt', met een grote inbreng van bewoners die daartoe ook ondersteuning krijgen.

In deze jaren gaf de stadsvernieuwing een positieve impuls aan het opbouwwerk. Zij zette aan tot wijkgericht werken; de wijk stond in de politiek-ambtelijke wereld op de kaart als integratiekader, nu als plek waar maatschappelijke problemen samenkwamen en getackeld konden worden. Het was een succesvol antwoord op de grootstedelijke aanpak, op cityvorming. Door het verzet van coalities van oude en nieuwe stedelingen kregen de opbouwwerkers, die zich net professioneel naar ondersteuners van burgers aan het richten waren, plots een werkveld in de schoot geworpen. Jan Schaefer, tussen 1973 en 1978 staatssecretaris in het kabinet-Den Uyl en daarna wethouder stadsvernieuwing in Amsterdam, is één van de politieke representanten van deze omslag.

Een hoofdpersoon

- **Jan Schaefer (1940-1994)**

Antwoord op 'cityvorming' / begon als buurtactivist / voorkwam met 'Werkgroep De Pijp' grootschalige sloop van deze wijk / 'Bouwen voor de buurt': nieuw concept voor stadsvernieuwing / behoud van buurten, uitgaan van het bestaande / zorgvuldige renovatie en nieuwbouw / andere voorbeelden van dit type stadsvernieuwing noemen: zoals Noordenbergkwartier in Deventer / ook: Groningen, Tilburg, Rotterdam, Leeuwarden / staatssecretaris stadsvernieuwing kabinet Den Uyl / wethouder Amsterdam: een nieuwe Wibaut? – voorzitter Interbestuurlijke Projectgroep Sociale Vernieuwing / sociale vernieuwing is nieuw beleidsparadigma.

Zie ook:

http://www.canonsociaalwerk.eu/nl_vhv/details.php?cps=19&canon_id=502

Beschikbare literatuur:

- ☒ Herman de Liagre Böhl (2012), [Steden in de steigers. Stadsvernieuwing in Nederland 1970-1990.](#) Amsterdam: Prometheus.
- ☒ Louis Hoeks (2017), [In geouwehoer kan je niet wonen. Het leven van Jan Schaefer.](#) Biografie. Amsterdam: Atlas Contact.

Venster 11

1978 De bloei van het stedelijk opbouwwerk

Een lokale en regionale infrastructuur, onderdeel welzijnsplanning

In de loop van de jaren zeventig vormen zich in vrijwel alle grote steden opbouwwerkorganisaties met een groeiende schare opbouwwerkers in vaste dienst.

Steekwoorden:

Geworteld in wijken / sterke connectie met gemeentelijk beleid / deels uitvloeisel decentralisatie welzijnsbeleid / Kaderwet Specifiek Welzijn met proefgemeenten / opbouwwerk een functie / opbouwwerkers in vaste dienst, met algemene taakomschrijving / Rotterdam (IOR, Rio, SONOR) / Den Haag (Boog) / Eindhoven (SOE) / Deventer et cetera / projectmatig werken / opbouwwerk was een tijdlang een machtsfactor in de lokale politiek / later: toenemende kritiek van lokale politiek op opbouwwerk, in combinatie met imagoverslechtering van het vak / geleidelijke opheffing van stedelijke koepels / soms werksoort als zodanig opgeheven, soms

samenlevingsopbouw (al dan niet met behoud van de naam) ingebouwd in grotere welzijnsorganisaties, al dan niet met behoud van naam

Opbouwwerk was een tijdlang een machtsfactor in de lokale politiek (zie ook onderkoning Schuyt). Ze konden een college in moeilijkheden brengen. In welke gemeenten kwam dit het meest tot uiting?

- **Werkplaatsen opbouwwerk (regionaal)**

Ter verspreiding, ondersteuning en ontwikkeling van het vak opbouwwerk subsidieert het Rijk een viertal Werkplaatsen, waarvan de werkplaats Opbouwwerk Noord-Nederland de bekendste is, niet in de laatste plaats omdat zij de gemoederen verhitten met hun Probleem-Project aanpak.

- **Drenthe / Leeuwarden**

In Noord-Nederland was Drenthe tot ver in de jaren vijftig het voorbeeld. Toen het vak evolueerde in de jaren zestig ontpopte Leeuwarden/Friesland zich als een kraamkamer van de nieuwe vakontwikkeling. Naast bijvoorbeeld Rotterdam was ook Leeuwarden een 'opbouwwerkhoofdstad'. In het middelpunt stond het COL, het Centrum Opbouwwerk Leeuwarden (Wil van de Leur / Jim Schuyt).

- **Decentralisatie**

De Knelpuntennota, en de beoogde planmatige decentralisatie, was in feite een steun in de rug voor het opbouwwerk. Tien steden experimenteerden met de decentralisatie en er werd een RMO (Raad voor Maatschappelijke Opbouw) geïnstalleerd, die tot taak had om opbouwwerkers in dienst te nemen die in de wijken werkten (informant: Bert Kuijf, RMO-Arnhem). Maar in 1985 schrapte Brinkman dit hele proces en daarmee verviel de beoogde wettelijke basis van het opbouwwerk en begon de hele zaak te glijden. De decentralisatie na de Knelpuntennota (en de daarmee gepaard gaande fusies binnen grotere welzijnsorganisaties) leidde toch wel tot een flinke ondermijning van het vak opbouwwerk en het domein samenlevingsopbouw. Door deze identiteitsvervaging hebben velen het vakgebied verlaten. Het werd minder interessant, de lol was eraf.

Venster 12

1980 Richtingenstrijd

Emancipatie of disciplineren, beleidsonderdeel of verzet, methodisch of activerend, micro of macro, bewustwording of aanpassing

Op 25 en 25 september 1980 komt op het Instituut voor Pedagogische en Andragogische Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Utrecht aan de Bijlhouwerstraat 6 de spraakmakende elite van het Nederlandse opbouwwerk bijeen. Iedereen die wel eens wat geschreven heeft over het opbouwwerk is er. Paul Kuypers, Henk Bezemer, Wim van Rees, Piet Willems, Wolf Beck, Wil van de Leur, Gert Jongetjes, Theo Schuyt – niemand ontbreekt. Het thema is: Opbouwwerk, emancipatie & methodiek. Onderhuids sluimert er een richtingenstrijd. De Werkplaats Opbouwwerk Noord-Nederland heeft een werkmethode ontworpen, de probleem-project-aanpak, die in de meer gepolitiseerde delen van het opbouwwerk als neutraal en technocratisch wordt gezien. Zijn opbouwwerkers methodische uitvoerder of aanjagers van emancipatie?

Hoewel er nauwe verwantschap is, is samenlevingsopbouw wezenlijk iets anders dan buurt- en clubhuiswerk. Althans in de ogen van vele opbouwwerkers. In de wereld van het opbouwwerk bestond een aversie tegen de bingo-cultuur. Wil van de Leur sprak over 'de terreur van de bingo'. Er werd geringschattend gesproken over 'bezigheidstherapie in buurthuizen'. Dat is ook een belangrijke reden waarom veel opbouwwerkers – toen de bezuinigingen in de jaren tachtig tot reorganisaties dwongen – weigerden zich over te leveren aan 'brede welzijnsorganisaties'. Dat was in hun ogen het ontcrachten van het vak.

De discussie zal in de jaren tachtig de opbouwwerkersgemoederen nog danig verhitten. In het Tijdschrift Marge (opvolger van het NIMO-bulletin en begin jaren tachtig omgedoopt tot sociaal-politiek opiniemaandblad over het brede welzijnswerk) zet de discussie zich voort onder de titel: Zit er nog brood in de betaalde oppositie? Pas eind jaren tachtig als de stadsvernieuwing verloopt en de bezuinigingen het opbouwwerk beginnen te decimeren luwt de discussie; de tijden van het gepolitiseerde opbouwwerk lijken dan definitief voorbij.

Beschikbare literatuur:

Gestencilde congresmap *Kongres opbouwwerk, methodiek en emancipatie*, 1980

Nummers van het Tijdschrift Marge met daarin afleveringen van de discussieserie 'Zit er nog brood in de betaalde oppositie?'

 Marta Dozy (2008), [*'Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.'* De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

 Marcel Spierts (2014), [*De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.*](#) Amsterdam: Van Genneep. ISBN 9789461642455.

Venster 13

1982 Wil van de Leur & het Landelijk Centrum Opbouwwerk (1982-2006)

Beroepsontwikkeling & -organisatie

Hoofdpersonen / ingrediënten

- **Wil van de Leur (1944-2007)**

Van de Leur: gedreven directeur Landelijk Centrum Opbouwwerk / eerst werkzaam in stadsvernieuwing Leeuwarden en later in Den Haag als beleidsmedewerker bij Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn / ook werkzaam bij het LPO: Landelijk Platform Opbouwwerk, Werkplaatsen / vond NIMO niet voldoende adequaat / moeite met overgang naar Movisie, beducht voor professioneel identiteitsverlies

- **LCO**

Landelijk bureau, met als taak stimulering van vakontwikkeling, landelijk maar ook op provinciaal en regionaal niveau / niet alleen aandacht voor gebieds- en wijkgericht werk, maar ook aanjager van categoriaal opbouwwerk; voorbeelden: WAO-platforms en multiculturele participatie / verwerft fondsen voor bijzondere leerstoel / oprichting en uitgave van MO/Samenlevingsopbouw / organiseert jaarlijkse vakconferentie opbouwwerkers / zorgt mede voor een beroepscode en een beroepsvereniging / LCO functioneerde als een soort beroepsvereniging / hield het opbouwwerk nog lang op de kaart

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), [*'Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.'* De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

Venster 14

1981 *Een eigen vakpers: MO/Samenlevingsopbouw (1981-2012)*

Schrijven over samenlevingsopbouw

31 jaar lang een vaktijdschrift / met een jaarlijkse vakconferentie / functie: vakontwikkeling, praktijkbeschrijvingen -en analyses, bespiegelingen over beleid, onderlinge uitwisseling / platformfunctie: artikelen veelal geschreven door vakgenoten / beschrijving koppelen aan geschiedenis NIMO-bulletin (1965), Opbouwwerk (1974) en Marge (1976), Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken en Buurtwijs (2017) [p.m. *MO/Samenlevingsopbouw digitaal ontsluiten*]

Venster 15

1983 *Opbouwwerk in vrouwenhanden*

Feminisering en vrouwelijke opbouwwerkers

In 1983 publiceren Carla Biemans, Marianne van den Boomen en Lenie Jansen het boek 'Opbouwwerk in vrouwenhanden'. Opbouwwerk is tot dan eigenlijk hoofdzakelijk een mannenwereld. Op de conferentie uit 1980 (zie venster 11) behoort geen vrouw tot de sprekers. Dat zegt ook iets over het opbouwwerk en de methodes. Dat moet anders, zeggen de auteurs. Opbouwwerk verandert in vrouwenhanden en opbouwwerk moet meer aandacht besteden aan vrouwenbelangen. Tegenwoordig is het merendeel van de opbouwwerkers (of hoe ze verder ook heten) vrouw. Heeft dat het werk veranderd? De trend van 'feminisering' wordt herkend en onderschreven. Wanneer begint de trend van 'feminisering'? In de jaren zeventig, onder invloed van de tweede feministische golf? Wat waren en zijn de verschijningsvormen, hoe valt deze trend te verklaren? En: welke toekomstige invloed valt ervan te verwachten? Hier is spitwerk nodig.

Beschikbare literatuur:

Carla Biemans, Marianne van den Boomen en Lenie Jansen (1983), *Opbouwwerk in vrouwenhanden*, Opbouwwerks, nr. 2, SWP.

Venster 16

1985 De legitimatiecrisis van het opbouwwerk

Einde van het maakbaarheidsoptimisme

Het tij van de jaren zeventig keert in de jaren tachtig. No nonsense. Zorgzame samenleving. Kritiek op professioneel activisme. Al begin jaren zeventig had de jonge socioloog Bram Peper dergelijke kritiek geuit, tamelijk prematuur. De hoogtij van het opbouwwerk moest nog beginnen. In 1980 volgde Hans Achterhuis met *De markt van welzijn en geluk*, met als voorname stelling dat de welzijnssector haar eigen aanbod creëert. Die ideologische getijdewisseling raakt het opbouwwerk, dat in zijn massale verschijning een product van de jaren zeventig te noemen is, diep. De ideologische messenslijperij, waar men vijf jaar eerder nog twee dagen mee bezig kon zijn, verdwijnt. Bezuinigingen beginnen het aantal opbouwwerkers terug te dringen, vele talentvolle opbouwwerkers vluchten naar andere sectoren.

Algemeen: gesubsidieerd opkomen voor en te sterke identificatie met 'het belang' van buurtbewoners dragen volgens critici bij tot afname van de maatschappelijke acceptatie van het sociaal werk.

Hoofdpersonen

- **Bram Peper (1940)**

'Vorming van welzijnsbeleid: Evolutie en evaluatie van het opbouwwerk', proefschrift, 1972: de organisaties van het opbouwwerk zijn in een niemandsland terecht gekomen / het opbouwwerk is over-geinstitutionaliseerd geraakt: waardoor het is versteend / focus op voorzieningen en organisaties / deze zijn steeds minder professioneel vliegwielt voor participatie

- **Hans Achterhuis (1942)**

'De markt van welzijn en geluk', 1980; welzijnswerk en professionals maken burgers van zich afhankelijk / minder macht voor cliënten / aanbod creëert meer vraag door vergroting afhankelijkheid / deze benadering drukt stevig stempel op toekomst van het welzijnswerk en indirect op dat van het opbouwwerk

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

 Marcel Spierts (2014), [De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.](#) Amsterdam: Van Genneep. ISBN 9789461642455.

Venster 17

1987 *Het beroepsprofiel*

De verankering van het opbouwwerk en de opbouwwerker

Het beroepsprofiel wordt opgesteld door een speciale beroepenveldcommissie met als doel kennis en kunde binnen de specialisatie opbouwwerk een kwaliteitsimpuls te geven, en niet onbelangrijk, de functie opbouwwerk in de cao te verstevigen. Het profiel bevat o.m. doelstelling, doelgroepen, werkterreinen en taken (zie voor een uitwerking Dozy, p. 257 e.v.). Het beroepsprofiel wordt regelmatig aangepast. In dit venster een overzicht van de ontwikkeling tot op heden.

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

Venster 18

1989 *Eerste Hoogleraar Wetenschappelijke Grondslagen Opbouwwerk*

Onderzoek, academisering en kennisontwikkeling

De leerstoel 'Bijzondere grondslagen van het opbouwwerk' is op initiatief van Wil van de Leur door GHS opgericht om drie redenen: a. statusverhoging, b. kennisverrijking, c. voedingsbodem voor onderwijs.

Uit proefschrift Marta Dozy: "De eerste hoogleraar op de leerstoel ingesteld door de Gradus Hendriks-stichting, socioloog Cees de Wit, treedt in 1989 aan. De Wit ziet advisering en ondersteuning bij zelforganisatie en coalitievorming als primaire taak van het opbouwwerk. Het opbouwwerk heeft zich, zo stelt hij in zijn oratie, ontwikkeld tot organisator van netwerken en onderhandelingsadviseur. Het richt zich op (verbetering van) het handelingsrepertoire van de groepen waarmee het werkt; diensgevolge kiest De Wit voor opbouwwerkkennisontwikkeling vanuit handelingstheoretisch perspectief, waarbij de wisselwerking tussen context en handelen centraal staat."

Tot in de jaren negentig was er een intensieve wisselwerking tussen de vakgebieden bouwkunde en buurtwerk. Aanvankelijk probeerde men de leerstoel opbouwwerk dan ook onder te brengen bij de TU Delft. Inmiddels is de leerstoel opgeheven, zijn er vier hoogleraren geweest. Wat heeft dat opgeleverd? Wat gebeurt er nu eigenlijk nog?

- **Leerstoel 'Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk'**
/ leerstoelhouder: de Gradus Hendriks Stichting

Bijzonder-hoogleraren (vanaf 1989): De Wit, Duyvendak, Blokland, Uitermark /
typering van hun bijdragen en invloed / beschrijving van taak en werkwijze GHS/
recent overzicht van Nico de Boer over actief burgerschap [*p.m. digitaal ontsluiten
publicatiereeks Gradus Hendriks Stichting*]

Beschikbare literatuur:

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

Overzicht Nico de Boer voor leerstoel actief burgerschap.

**Verval & versnippering: professionalisering & afname
maatschappelijke steun – meer vak, minder werk (1990-2010)**

Begin jaren tachtig bloeit het stedelijk opbouwwerk. Opbouwwerkers zijn in dienst van specifieke opbouwwerkorganisaties of van algemene welzijnsinstellingen, van waaruit ze in zekere autonomie hun vak kunnen uitoefenen. Een stevige lokale en landelijke infrastructuur schept de voorwaarden voor doorgaande vakontwikkeling. Het Landelijk Centrum Opbouwwerk (1982-2006) speelt hierbij een belangrijke rol. Een eigen vakpers (MO/Samenlevingsopbouw) komt van de grond. Er worden tal van (landelijke) vakconferenties georganiseerd. Een eigen leerstoel - 'Wetenschappelijke Grondslagen van het Opbouwwerk' - wordt gevormd. Maar het tij keert in de loop van de jaren tachtig. Gaandeweg neemt de algemene kritiek op het sociaal werk toe: welzijnswerk en professionals maken burgers van zich afhankelijk. Het aanbod schept de vraag, wordt gezegd. Langzamerhand kalft hiermee ook het draagvlak voor samenlevingsopbouw af. Gesubsidieerd opkomen voor en te sterke identificatie met 'het belang' van buurtbewoners dragen volgens critici bij tot afname van de maatschappelijke acceptatie. De 'overinstitutionalisering' van de samenlevingsopbouw ligt onder vuur. De focus zou te sterk gericht zijn op voorzieningen en organisaties. Te weinig zijn deze in de ogen van de critici nog een vliegwieltje voor participatie. Intussen doen nieuwe beleidsideeën opgeld: sociale vernieuwing en 'Opzoomeren' raken in zwang. De overheid wordt dringend geadviseerd om verantwoordelijkheden over te hevelen naar burgers en naar instellingen aan de 'frontlijn'. Verkokering dient te worden bestreden. De zelfwerkzaamheid van burgers moet worden gestimuleerd. Nodig is beleid om de oude wijken uit het slop te halen door verbetering van de veiligheid, door fysiek herstel en door het stimuleren van economische bedrijvigheid. Het landelijk wijkenbeleid komt op, te beginnen met het grotestedenbeleid. Meebewegend met dit beleid denken opbouwwerkers nieuw emplooi te kunnen vinden, onder meer door outputgericht en projectmatig te werken. Maar geleidelijk aan wordt steeds meer bezuinigd op de werksoort. Het afbrokkelingsproces lijkt nauwelijks te stoppen...

Venster 19

1989 Sociale vernieuwing, opzoomeren & wijkenaanpak 2.0

Van gemeenschapsorganisatie naar de organisatie van gemeenschappelijkheid

De wijk/buurt is van oudsher het aangewezen werkterrein voor samenlevingsopbouw en de opbouwwerker. Dat heeft een lange geschiedenis (zie hieronder). Bij de intrede van de sociale vernieuwing en het grotestedenbeleid wordt de opbouwwerker de uitvoerder van de sociale pijler, de organisator van sociale cohesie, van gemeenschappelijkheid. Was de maatschappelijke opbouwwerker in de jaren vijftig nog de organisator van gemeenschappen, in de jaren negentig wordt hij/zij meer en meer de organisator van gemeenschappelijkheid, tot op straatniveau, zoals het Opzoomeren in Rotterdam duidelijk maakt. De kunst is bruggen te slaan tussen verschillende groepen, opbouwwerkers zijn verbindingsofficieren aan het worden tussen verschillende groepen, en tussen bewoners en de overheden.

Ingrediënten / hoofdpersonen

- **Historische schets van het wijkenbeleid**

Algemeen: lange ontwikkelingslijn, verschillende fasen / *1^e fase, voor WO II*: civilisatie / volksverheffing / goede huisvesting / woningopzichteressen / *2^e fase, na WO II*: wijkgedachte / naoorlogse wederopbouw / buurten buffer tegen de nadelen van moderne stedelijke ontwikkelingen / nieuwe basis voor gemeenschapsvorming leggen / bevorderen van 'goed wonen'; *3^e fase, jaren '70 e.v.*: stadsvernieuwing / nieuw elan voor de oude wijken / opkomst van heterogene bevolkingssamenstelling; *4^e fase, vanaf begin jaren '90*: sociale vernieuwing, creëren van een wijkgevoel / bridging / beleid m.b.t. probleemwijken / 'stenen en mensen'; *5^e fase*: bewoners meer aan het stuur, bottom-up wijkontwikkeling, taken van gemeente en andere partijen geheel of gedeeltelijk overnemen / buurten als sociale netwerken voor zorg / belangrijke plek voor participatiesamenleving / 'doe-democratie' en 'burgerkracht'

- **Opzoomerstraat Rotterdam, Delfshaven**

Opknappen van de straat door zelfwerkzaamheid bewoners / positieve, praktische aanpak / drugspannen verdwenen, ook met hulp van politie / in 1990 Hein Roethofprijz voor preventie criminaliteit / nu 1800 Opzoomerstraten in Rotterdam

- **Sociale vernieuwing**

Begin jaren '90 kwam in Rotterdam een nieuwe landelijke beleidsfilosofie op (zie ook Schaefer) / belangrijke rol voor Gerard de Klein en Flip Idenburg / achtergrond:

Rotterdams rapport commissie-Idenburg (1989) / samen met Opzoomeren werd dit een krachtige stroming. Zie ook: Ideeëncentrale Stadsvernieuwing.

- **Inzoomen op het Grote Steden Beleid (1995-2015)**

Opmaat voor GSB: beleid kabinetten-Lubbers, voor 37 steden, met 'probleemcumulatie' / vanaf 1994 GSB, speerpunt: convenanten met 4 grote steden, plus 27 middelgrote steden / problemen in de grote steden vereisen inzet van het rijk / ook gezamenlijke krachtsinspanning van publieke en private partijen / later: 'meerjarenontwikkelprogramma's', waarin steden hun visie en strategie formuleren / drie pijlers: de fysieke pijler (met name stedelijke vernieuwing), de economische pijler (werk en economie) en de sociale pijler (onderwijs, leefbaarheid, veiligheid, zorg) / in de praktijk blijft de aanpak van de sociale achterstanden en de leefbaarheid en veiligheid in stedelijke aandachtswijken een belangrijk doel / de wijkgerichte aanpak komt hoger op de landelijke en lokale beleidsagenda te staan.

- **Ella Vogelaar (1949)**

Februari 2007 – november 2008: minister zonder portefeuille voor Wonen, Wijken en Integratie / twee jaar lang politiek verantwoordelijk voor de landelijke wijkenaanpak, gericht op 40 wijken / kritiek op haar functioneren, treedt gedwongen voortijdig af / 'Prachtwijken', 'Krachtwijken': langdurige wijkaanpak voor 40 geselecteerde probleemwijken / gemengde financiering overheid en woningcorporaties / combinatie van top-down en bottom-up-werkwijze / woningcorporaties krijgen rol bij vergroting leefbaarheid in de wijk / visitatie-commissie o.l.v. Deetman is positief, maar houdt aanpak en resultaten kritisch tegen het licht / echter: de veertig Vogelaar-wijken zijn een begrip geworden, met langdurige impact / belangrijke impuls voor het wijkgericht werken

Beschikbare literatuur:

 Lans, Jos van der (2014), [Een wijkgerichte aanpak: HET FUNDAMENT](#) Een beschouwing. Uitgave: ministerie van BZK.

Venster 20

1989 Landelijk Samenwerkingsverband Actieve Bewoners / ABCD-aanpak Bewoners in the lead, opbouwwerk ten principale

Zijn opbouwwerkers nu uitvoerders van beleid of zijn ze er om bewoners te ondersteunen, meer specifiek om kwetsbare bewoners te ondersteunen. De LSA heeft

vanaf haar begin ten principale voor de laatste optie gekozen en daar ook allerhande methoden voor geïntroduceerd, waarvan wellicht de belangrijkste de ABCD-aanpak is geweest.

Ingrediënten / hoofdpersonen

- **Henk Cornelissen**

1989-2014: 25 jaar directeur en inspirator van LSA / bewonerskracht / opbouwwerker Eindhoven / werkte eerst bij het LCO, aan project LSA

- **LSA**

Een landelijk netwerk van actieve bewonersgroepen, zoals bewonersorganisaties, buurthuizen in zelfbeheer, bewonersbedrijven en coöperaties / leefwereld centraal stellen, niet systeemwereld / bewonerskracht stimuleren / specifieke keuze voor twee methodieken: ABCD en Kan wel

- **LCO en LSA**

Er werd indertijd geen hard conflict uitgevochten tussen LCO (Wil van de Leur) en LSA (Henk Cornelisse), maar hier kristalliseerden zich wel twee verschillende benaderingswijzen uit. Hoe dit te duiden? LCO ging voor de 'breedte' (het coverde het gehele domein samenlevingsopbouw'), het LSA ging de 'diepte' in (de ondersteuning van bewoners en hun organisaties). Je kunt het ook omdraaien: het LCO ging de 'diepte' in (het was er vooral voor professionals en stimuleerde vakontwikkeling), het LSA ging voor de 'breedte' (de hele wijk en al haar bewoners). In eerste instantie richtte het LSA zich op achterstandswijken, later evolueerde de A van Achterstandswijken naar Actieve bewoners.

Beschikbare literatuur:

LSA (2014), [Kracht van bewoners. Liber amicorum voor Henk Cornelissen.](#)

 Maarten Davelaar, John McKnight, John Kretzman en Evelien Tonkens (2002), [Themanummer: ABCD- Wie doet ermee?](#) TSS - Tijdschrift voor sociale vraagstukken, nr. 2, maart 2002.

Venster 21

2000 (?) Einde exclusiviteit opbouwwerkers

De functie samenlevingsopbouw verschijnt onder steeds meer namen

Opbouwwerkinstellingen verdwijnen of worden opgeslokt door grotere stedelijke welzijnsorganisaties, en ook de aanduiding opbouwwerker duikt steeds minder vaak

op. Het is een vloeibaar werkterrein geworden, ook corporaties, welzijnsorganisaties, vrijwilligerswerkcentrales en ondernemers kunnen inzet plegen die je onder de noemer samenlevingsopbouw kan rangschikken. Je ziet daardoor dat de functie (ondersteuning bieden aan collectieve activiteiten) blijft bestaan maar dat de aanduidingen veranderen: bewonersadviseur, participatiemakelaar, buurtregisseur, sociale makelaar, buurtwerker. De titel opbouwwerk raakt zijn exclusiviteit kwijt.

Wederopstanding: participatiesamenleving, burgerkracht & sociale basis (2005-heden)

De langdurige wijkaanpak voor veertig geselecteerde wijken, gebaseerd op een gemengde financiering van overheid en woningcorporaties, werpt zijn vruchten af. De Vogelaarwijken betekenen een behoorlijke impuls voor het wijkgericht werken, niet in de laatste plaats door een slimme combinatie van top-down- en bottom-up-werkwijzen. In deze laatste periode neemt ook het actief burgerschap een hoge vlucht. Velerlei initiatieven zien het daglicht. Deze kennen relatief eenvoudige organisatievormen en hebben in de regel een hoog doe-gehalte. In veel steden bestaan tegenwoordig fondsen van waaruit dit type initiatieven worden gestimuleerd. De professionele ondersteuning van deze vormen van burgerparticipatie en -beheer wordt een steeds belangrijker issue. Er woedt een levendig debat over 'burgerkracht', in de eerste plaats over het belang ervan maar ook over de beperkingen die aan het concept kleven. Van opbouwwerkers wordt een meer terughoudende en faciliterende opstelling verwacht. Dit vergt een fikse omslag in denken en doen. Dit ingrijpende veranderingsproces is nog in volle gang. Het opbouwwerk lijkt het tij weer enigszins mee te hebben, getuige onder meer de oprichting van een nieuwe beroepsorganisatie als Krachtproef en een platform als Buurtwijs. Ook in het beroepsonderwijs is weer aandacht voor het vakgebied. Een populaire term is nu *community development*.

Venster 22

2011/13 *Burgerkracht & participatiesamenleving*

Sociaal doe-het-zelven, ontbureaucratiseren, ontinstitutionaliseren: bezuinigingsretoriek of verbeter slag?

Stuitte het hardop nadenken van welzijnsminister Elco Brinkman over de zorgzame samenleving in de jaren tachtig nog op het verwijt van nostalgie, in de jaren na de eeuwwisseling neemt de kritiek op de bureaucratische verzorgingsstaat, en de daaruit voortgekomen institutionele orde, toe. Marktwerving heeft daar geen einde aan kunnen maken, integendeel. Het vizier richt zich nu op de burger, die meer in

positie moet komen. Maar hoe: als individuele consument (met pgb's of rugzakjes) of als collectieve stem? En hoe hoor je die? Hoe passen instituties zich daarop aan? En is het niet gewoon verhullende bezuinigingsretoriek, zeker als de koning het woord 'participatiesamenleving' in de mond neemt tijdens de Troonrede van 2013? Beleven we hier samenlevingsopbouw 3.0 of zijn we er juist nog verder vanaf gekomen? En wat betekent dit voor de professie?

- **Essay van Jos van der Lans en Nico de Boer (2011)**

Pleidooi voor andere institutionele logica waardoor burger weer centraal komt te staan / beter aansluiten bij vermogens van burgers / professionele inzet herzien / breed en fel debat / term burgerkracht heeft grote invloed

Beschikbare literatuur:

Nico de Boer en Jos van der Lans (2011), [Burgerkracht. De toekomst van sociaal werk in Nederland.](#) Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

Nico de Boer en Jos van der Lans (2012), [Burgerkracht in de wijk. Sociale wijkteams en de lokalisering van de verzorgingsstaat.](#) Den Haag: Platform31

Venster 23

2013 *Krachtproef: een modern netwerk van opbouwwerkers*

Beroepsorganisatie verleden en heden

“Omdat #Krachtproef opgericht is voor deskundigheidsbevordering onder soortgenoten en profilering van ons vak hebben we een DNA gemaakt. Herken jij je in het volgende profiel? Sluit je dan bij ons aan!

- je **werkt van binnenuit**, dus startend met de ideeën/wensen van de bewoners, met de agenda van de bewoners.
- je werkt aan het **versterken van de kracht** van lokale gemeenschappen en tussen gemeenschappen.
- je bent altijd bezig met het **praktisch in kaart brengen** van talenten, capaciteiten en 'drives' van bewoners als bron voor verandering
- je pakt lokale vraagstukken en problemen aan door primair te werken aan het **versterken van het eigenaarschap** van het onderwerp. Dat maakt oplossingen duurzamer, stabiel en zorgt dat de regie in handen blijft van de eigenaar.
- je bouwt methodisch aan oplossingen en ontwikkelingen **vanuit de specifieke mogelijkheden en (hulp)bronnen** van bewoners of een wijk

- je **omarmt veranderingen** en neemt verantwoordelijkheid voor een professionele mindset dat gericht is op optimisme, overtuiging, zelfvertrouwen en zelfkracht en 'We Can'-mentaliteit.
- je werkt **verbindend**, vanuit het permanent voeren van de dialoog met bewoners en instanties.
- je **investeert in alledaags leiderschap** van bewoners.

Krachtproef is een netwerk waaraan meer dan honderd opbouwwerkers zich hebben verbonden. Bij #Krachtproef gaat het om de ontwikkeling van het vak opbouwwerk van, met, voor en door opbouwwerkers."

Zie: <https://krachtproef.org/home>

- **Eerdere organisatievormen**

"De eenzame fietser": 1973 / sectie Opbouwwerk Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers (NOW): 1977 / later: BON en Code 2.0

Beschikbare literatuur (over verleden):

 Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk.](#) Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

Venster 24

2015 *De sociale basis: samenlevingsopbouw 3.0?*

Decentralisatie, de opkomst van sociale wijkteams en de noodzaak tot collectivering

- **Invoering WMO, 2007 en 2015**

Vanaf 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor zorg voor kwetsbare burgers / munten van de term 'participatiesamenleving': stimuleren zelfredzaamheid en participatie staan hoog in het vaandel / sociale wijkteams spelen een sleutelrol bij het bepalen en uitvoeren van de geboden ondersteuning / sterke nadruk op gecoördineerde individuele hulpverlening / kritiek op het gebrek aan aandacht voor collectieve wijkontwikkeling en opbouwwerk: achilleshiel wijkteams / sinds kort nieuw beleidsparadigma 'versterking sociale basis'

De proefopstelling telt nu 24 vensters. Dat is bewust gedaan om speelruimte te hebben voor herschikkingen en mogelijke ontwikkelingen die we nu over het hoofd hebben gezien. Sommige vensters zijn wellicht te groot om in één venster behandeld te worden. Splitsing is dan een mogelijkheid.

Mogelijke onderwerpen:

- Methodiekontwikkeling in het Nederlandse vakgebied sinds de jaren vijftig / welke methodieken voerden de boventoon / is hier een lijn in te ontdekken / welke relatie is er met opvattingen over inhoud van het beroep?
- Opbouwwerk op het platteland apart voor het voetlicht brengen?
- De inbedding van het opbouwwerk in een internationaal netwerk / kruisbestuiving nationaal – internationaal; zeker in de jaren vijftig, maar later ook / Nederland was ook trekker in internationale netwerken (Paul Vlaar)
- De rol van corporaties / beschrijving en analyse van hun wijkgerichte activiteiten / krijgen in Vogelaar-periode een maatschappelijke rol toebedeeld / inmiddels beperkte taakopdracht
- Bestuurlijke functies / opbouwwerkers zijn mensen met veelzijdige, ook beleidsmatige, competenties. Zij beschikken over schakelend vermogen en kunnen de alledaagse leefwereld en (politiek-maatschappelijke) circuits met elkaar verbinden. Het is niet voor niks dat zij later in groten getale doorstroomden naar bestuurlijke, politieke functies, zowel lokaal als nationaal. Op welke schaal kwam dit voor? Wat gingen zij doen? Speelde hun professionele herkomst nog een rol? Namen en voorbeelden / denk aan personen als Bert Middel, Roel Vos, Jim Schuyt, René Scherpenisse)
- Oral history, lokale helden
- Aandacht voor het belang van social media ('einde van de professional'?)
- een afsluitend venster over de toekomst maken (hierin de wikipedia van Justus Uitermark meenemen)

Internationale denkers/bronnen over samenlevingsopbouw

Het is natuurlijk niet zo dat samenlevingsopbouw-werk een louter Nederlandse vondst is. Veel is geïmporteerd na studiereizen naar het buitenland en dan vooral de Verenigde Staten. Die invloed laten we zien door op de homepage van de Canon samenlevingsopbouw een rijtje van vijf internationale denkers te plaatsen die het Nederlandse denken over samenlevingsopbouw sterk hebben beïnvloed. De meeste van deze 'denkers' zijn inmiddels al beschreven in de rubriek 'Internationale denkers': <http://www.canonsociaalwerk.eu/int/index.php> Hieronder zijn er zes geselecteerd. Daar moet dus nog in gekozen worden.

Venster I

1884 Arnold Toynbee. Volksontwikkeling en settlement work startte in Londen.

Al in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=3&canon_id=66

Venster II

1946 Saul Alinsky. De vader van de samenlevingsopbouw

Saul Alinsky: Rules for radicals (1971/1974*)

Al in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=12&canon_id=333

Venster III

1955 Murray G. Ross: Community Organization (1955/1975)*

Nog maken (mogelijk ook integreren in venster 4, want heel veel is van Ross niet bekend)

Venster IV

1970 Paulo Freire. Exemplarisch leren – 'onderwijs in de taal van het volk'

Paulo Freire 1921-1997, Pedagogiek van de onderdrukten - Exemplarisch leren (1970)

Al in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=21&canon_id=56

Venster V

1993 John L. McKnight. ABCD-aanpak: Amerikaans opbouwwerk

John McKnight en John Kretzmann: Building Communities from the Inside Out (1993)

Al in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=26&canon_id=81

Venster VI

1995 Robert Putnam. Sociaal kapitaal als doel en middel

Robert Putnam: Bowling alone (2000)

Al in Canon:

http://www.canonsociaalwerk.eu/int/details.php?cps=27&canon_id=82

Bibliotheek

Belangrijke functie van de Canon is ook het digitaal beschikbaar maken van digitale bronnen, klassieke teksten, studies en/of handboeken zodat geïnteresseerden daar kennis van kunnen nemen als zij zich verder in de materie willen verdiepen. Om die reden gaan we ook een aantal boeken digitaliseren of vragen we de deelnemers aan de masterclass teksten te lezen en daar de essentiële onderdelen van te digitaliseren. Dat wordt de bibliotheek samenlevingsopbouw. Op dit moment zijn daarin de volgende publicaties voor de deelnemers beschikbaar.

- Murray G. Ross (1957), *Gemeenschapsorganisatie. Grondbeginselen en theorie*. Sociale bibliotheek. Arnhem: Van Loghum Slaterus. [Vertaling van het in 1955 verschenen: *Community organization. Theory and principles*, New York: Harper]
- Jo Boer (1968), *Opbouwwerk. Verkenningen op het gebied van 'community organization' in Nederlandse verhoudingen*. Sociale bibliotheek. Uitgeverij: Van Loghum Slaterus.
- A.J.M. van Tienen en W.A.C. Zwanikken (1969), *Opbouwwerk als een sociaal-agogische methode* Sociale bibliotheek. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Piet Reckman (1971), *Sociale actie, naar een strategie en methodiek - methodes en technieken maatschappelijke veranderingen* - Anthos, Baarn - ISBN 90 6074 442 x
- Bram Peper (1972), [Vorming van welzijnsbeleid. Evolutie en evaluatie van het opbouwwerk](#). Uitgeverij Boom.
- Herman Nijenhuis (1987), *Werk in de schaduw. Club- en buurthuizen in Nederland, 1982-1970*. Amsterdam/Utrecht: Stichting IISG-Beheer/Stichting Histosearch. ISBN 9068610139.
- Harry Broekman (1998), [Handboek opbouwwerk. Methoden, technieken en terreinen](#). Opbouwwerktteksten 13, Den Haag: Gradus Hendriks Stichting
- Ido de Haan en Jan Willem Duyvendak (redactie) (2002), *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*. Uitgeverij Walburg Pers. ISBN 9057302144. [met name de hoofdstukken 4, 5, 6 en 10]
- Margrith Wilke (2002), *'Voor den opbouw van Drenthe' - Vrouwen, maatschappelijk werk en modernisering in Drenthe 1915-1951*. Drentse Historische Reek 9, Uitgeverij: Koninklijke Van Gorcum / Stichting Het Drentse Boek. ISBN 9023238214.
- Marta Dozy (2008), ['Het is altijd het beroep van de toekomst geweest.' De beroepsontwikkeling van het opbouwwerk](#). Proefschrift. Uitgever: Walburg Pers. ISBN 97890306181.

- Desmet, A., Ed., Baert, H., Ed., Bouverne-De Bie, M., Ed., Verbeke, L., Ed. (2008). *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen*. Brugge: die Keure.
- Marcel Spierts (2014), [*De stille krachten van de verzorgingsstaat. Geschiedenis en toekomst van sociaal-culturele professionals.*](#) Amsterdam: Van Gennep. ISBN 9789461642455.